

"ואע"פ שלא נזכרה מצוה זו בתלמוד, מ"מ כיון שרבותינו הצרפתים כולם כתבוה, הלא הם רבותינו בעלי התוספות, וסמ"ג, וסמ"ק, ורא"ש, ומרדכי, וכן רבינו ירוחם, מחוייב הוא לקיימה כאילו נזכרה בתלמוד, ואם יעבור עליה יקרא עבריין, שהרי כתב הרא"ש ז"ל שדברי הגאונים שאחר התלמוד, ואפילו דברי חכמים של כל דור ודור הטועה בהם הוי ליה כטועה בדבר משנה ע"ש, והוא הדין נמי לענין זה כאילו הם כתובים בתלמוד והעובר עליהם נקרא עבריין".

[שו"ת חוט השני להחיות יאיר סימן י"ח]

"ואני חושש לדברי הראשונים יהיה מי שיהיה, וחס ליה לזרעא דאבא לבוא נגד דבריהם לא בהרהור ולא במחשבה ואפילו על דבר קל שבעולם"³. [רשד"ם חלק אה"ע ס"ס צ"א]

"דבר זה אסור להעלותו על לב דהוי כחוכא ואטלולא, דאין יחס לדורות אלו עם הראשונים ז"ל אפילו כיחס הקוף עם האדם, והלוואי שיבינו דורות אלו הקל שבדברי הראשונים, כל שכן הדורות הבאים שהלבבות מתמעטות, וכבר כתב רב שרירא גאון ז"ל "וחכמת הגאונים ופלפוליהם הוא הדבר אשר צוה ה' אל משה", ואע"פ שאומרים

מרן הק' הג' האלקי וכו' מקאצק זי"ע בענין גודל יקרת הראשונים ז"ל, שאין רשות לאחרונים לסתור דבריהם אפילו במקום שנראה לפי דעתנו סתירה וקושיא מפורשת על דבריהם מהש"ס, שאין הטעם מפני שמסתמא גם מהם לא היה זאת נעלם כי לבם היה כפתחו של אולם אלא שלרוב פשיטות הדבר לא היה כדאי אצלו להזכירו, כי זה אינו, שלפעמים אנו רואים שכמה גדולי הדורות שרי התורה עמדו בתמיהה על דבריהם ולא מצאו אנשי חיל ידיהם, ובכגון דא לא שייך לומר שאצלם היה הדבר פשוט כ"כ עד שלא היה צורך להזכירו, ובודאי אם היה עולה על דעתם הערה זו היו מדברים ממנה.

אך הענין הוא לפי שהראשונים ז"ל בכח גודל קדושתם זכו להשגה גדולה עד שהשכל שלהם היה ממש שכל התורה כנודע, על כן אם היה באמת איזה סתירה לדבריהם מן התורה לא היה השכל שלהם מקבל בשום אופן דבר הזה לנכון ואמת, והיה עולה בעל כרחם איזה פירכא על הדבר במוחם, יען שגם שכלם היה שכל התורה עצמו, וכיון שאחר העין שלהם נשאר הדבר אצלם לנכון, בהכרח שהדבר אמת ע"פ התורה וצריכים אנו רק יגיעה לזכות להשגת אור התורה למצא הישוב". [ועי' מה שהעתקנו מבעל הלשם לעיל בפרק ז' בשולי הגליון].

ובהקדמת ס' חוות דעת [על יו"ד] איתא, "כן אנחנו אין דעתנו ח"ו להשיג על הראשונים כי אולי מה שמדמין אנחנו בדבריהם הוא היפך מה שכיוונו מחמת חלישות ודל שכלנו רק דעתנו להשיג על הדבר לפי מה שמושג מדבריהם לנסיין ודלי השכל כמונו".

3. ועיין נודע ביהודה [מהדו"ק או"ח ל"ח] באורך דבריו "ובתוכחת מגולה" ש"חלילה לנו לחלוק על פירושיהם [של הראשונים] ולבדות מלבנו דברים רק להיות להם כשור לעול וכחמור נושא ספרים" יעו"ש בתוקף לשונו, וכן בסוף התשובה שם "הלואי שנזכה להבין דבריהם" יעו"ש. ובמהדו"ת [יו"ד סי' צ"ו] כתב "ח"ו להשליך דברי רבותינו הק' הפוסקים הראשונים מנגד וצריכים אנו לתת לב שיהיו דברי חכמים קיימים". [ועיין באריכות דברי ההקדמה לספר רב פעלים בענין אלה שלא נזכרו בכבוד הראשונים יעו"ש].

הכי הוא אין לחוש על דבר קטן או גדול וכל החולק על שום דבר מכל דבריהם כחולק על ה' ועל תורתו".
[מהר"ם אלאשקר תשובה נ"ד דף קצ"א ע"ב]

"וכן הוא בתורה שעכשיו אין אנו מקבלים שום דבר בתורה כמו בזמן ביהמ"ק, אלא מה שאנו מוצאים כתוב בספרי הראשונים, ובזמן ביהמ"ק היו משקים לתורה וכמו שכתוב על ר"ע "דברים שלא נתגלו למרע"ה ודריש על כל קוץ וקוץ" ... משא"כ עתה "מלכה ושריה בגוים אין תורה" ואין לנו אלא ספחי הראשונים, הלואי שנוכל להבין דבריהם".⁴

[הגר"א מובא בס' אורות הגר"א עמ' נ"ו]

"ואתמהה מאוד על ששלחו רסן מפיו ושלח יד לשונו באונו את אלוקים קדושי עליין רבותינו הגאונים הקדמונים ז"ל באמור עליהן ששגגו. דא עקא, ולא תהא כזאת בישראל, אף שגיאיות מי יבין מכל מקום חלילה לומר בכאן משגה כאילו נתנו ח"ו מכשול לרבים, הלא ידע כי לא ביין שגו ונבלעו או בשכר תעו מדרך השכל חלילה ליפול ברשת המבוקש להעביר העם, הס מלהזכיר ועתיד ליתן את הדין על זה, כי בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן צדיקים עצמן לא כל שכן, הלא הן אבותינו ורבותינו ז"ל אשר מפיהן אני חיים, הם שהעמידונו על האמת, הם שהנחילונו חיי עד, ואיך יעלה על לבבנו שיצאה שגגה כזאת מלפני השליטים ז"ל".

[שו"ת שאילת יעב"ץ לר' יעקב עמדין ח"א סו"ס נ"ו]

"ואשר הלהיבני יותר הוא מה שבאו בו ברוב ענין ורוב מנין מתשובות וסברות התייר הגדול רבן של ישראל הרמב"ן ז"ל אשר הי' רבו מובהק. וכבר נודע מעוצם הפלגת

4. וידוע מש"כ החזו"א על גדולת הגר"א [קובץ אגרות ח"א ל"ג] "ומדרגתו ברוה"ק בחסידותו ובגודל תבונתו וביגיעתו ובבקיאותו בעיון עמוק בכל התורה המצויה עתה בידינו, אי אפשר לצייר כלל את אפשרותם", וכתב שם "והוא נחשב כאחד מן הראשונים ולכך חולק עליהם בתוקף ועוז", וכן כתב [חזו"א או"ח י"ג] "הגר"א הוא כאחד הראשונים אשר ניתן לו רשות לחלוק על הראשונים".

ועי' בספר שעורי דעת ח"ב עמוד ע', ובסו"ס קובץ ענינים להגאון ראב"ו ז"ל במכתב להחזו"א, בענין המסורת על גדולת הגר"א כלפי הראשונים. ועיין בהקדמת ספר "זכרו תורת משה" לבעל הח"א שהביא מהמהרי"ל בשם האגודה שבזמה"ז ליכא דין תלמיד חכם, ומ"מ מסיק שם דלאו כללא הוא, כי ישנם מעט מן המעט כמו הגר"א שדין ת"ח להם, יעו"ש [וע"ע מה שכתב בהקדמת חיי אדם מעין זה].

ובספר עליות אליהו [בהג"ה אות י"ז] הביא שהגר"א דיבר נגד הפלפולים, "ויכול לבוא לידי גסות הרוח ולהתגאות בחריפותו ולהעריך עצמו כדאי לדבר נגד המחברים הראשונים ז"ל, אבל כשלומדים תורה על דרך העיון האמיתי - ע"ד הראשונים ז"ל, אזי מרגילין בכל יום להכיר פחיתות ערכינו נגד הראשונים ז"ל, שמה שאנו מתיגעים זמן הרבה, מוצאים אנו אח"כ שרש"י ז"ל או שארי הראשונים ז"ל הרגישו בזה ותירצוהו לפי דרכם במלות קצרות [הרד"ל].

גדולת חכמתו יותר ממה שהפה יכול לדבר. וכמה וכמה צריך להעמיק בכל דבריו הנאמרים באמת ובהשערה ודקדוק עצום ונורא מאוד".

[גדולי תרומה - בהקדמת ספר]

"ועתה כן עינינו הרואות לגאון קשטיליא הרב יצחק קאנפנטון בדרכי התלמוד שלו הזהיר לדקדק מאד בחידושי הרמב"ן כי כל דרכיו במספר במשקל במדה ולא יש בו יתור אות אחת. והאריך שם הרבה בכללי לשון הרמב"ן. ומשם יראה המעיין כמה עמקו דבריו הנוראים ויראה חכמת הראשונים אשר כוללים כמה ענינים בדבריהם הקדושים ורעדה ילבש להקשות על דבריהם. וק"ו שאין לדבר כנגדם ח"ו שום דבר שאינו דרך תלמיד לרב".⁵

[חיד"א שם הגדולים אות מ', קס"ב]

"מראשית כזאת הודעתי כי לא עלתה על דעתי לאמר בין הגדולים הכרעתי כי ידעתי גם ידעתי לקרסולם לא הגעתי, ועיני להם תלויות כי עמהם החיות, וכל רז וצפון תעלומות להם גלויות, אך בהיות להם עינים מאירות ומביטים, בכל חדרי היכל החכמה משוטטים, וכל מבועי מקורי מעיינות ברהטים, על כן היו דבריהם מעטים וחכמי דורותם הבינו להיכן הם נוטים, ובסגות הזמנים ושנים רבות בתהפוכות הסיבות לאלפים ולרבבות, נתמעטו הלבבות, נסתבכו ונתאבכו בצחצחות, לשונם בדרך קצרה, איזו דרך ישרה ישכון אורה, ורבו בדבריהם הוספקות, דעות חלוקות וקושיות חזקות, וצריך פירוש לפירושם לחקרם ולדרשם להשיג על שרשם".

[ספר המקנה בהקדמתו]

5. וכתב שם עוד, "וכתב מהריב"ל בתשובותיו סימן נ"ו דבספרד המעיינים שבחבורה הוו מפקי זקוקין דנורא בחידושי הרמב"ן". ושם עוד "והן עתה ראיתי להרמב"ן ז"ל הביאו בשיטה מקובצת כתובות דף קל"ח ריש ע"א שכתב ז"ל ואע"פ שאין זה מחזור אנו נותנין ראשנו תחת כפות רגלי הראשונים עכ"ל. והמכיר את מקומו ישא ק"ו בעצמו שאם הרמב"ן ז"ל הסמוך לזמנם והוא הארי הגדול במעונות אריות הוא אומר זה על רבואתא דקמיה, מה נאמר אנו לגבי הראשונים ודי בזה" [וע"ע להלן באורך בפרק "עומק פשוטו של מקרא" (פרק פ"ד) בענין קדושת פירש"י]. והח"ח כתב בהקדמתו השני' לס' ליקוטי הלכות, "לך נא וראה מ"ש חד מהראשונים הגאון הנורא הרא"ה ז"ל בהקדמתו לס' החינוך על ענין הרמב"ם והרמב"ן וגודל השפלתו לפניהם, שם יראה הרואה את גודל מעלתם ורוממותן שנורא הוא עד מאוד", יעו"ש עוד.

ובגדלות בעלי התוס' איתא בהקדמת ס' "צדה לדרך" [לתלמיד ר' יהודה בן הרא"ש] "כי העידו לי רבותי הצרפתים בשם רבותם כי נודע ונתפרסם שהיו לומדים לפניו [הר"י בן אחותו של ר"ת] ס' רבנים שכל א' מהם היה שומע ההלכה שהיה מגיד, גם היה לומד כל אחד לבדו מסכתא שלא היה לומד חברו והיו חוזרים על פה ולא היה מגיד ר' יצחק הלכה שלא היה בפיהם בין כולם כל הגמ' בין עיניהם כאותה הגדה עד שנתבררו להם כל ספיקות שבגמ' וכל הלכה ומאמר תנא או אמורא שנראה הפך או סתירה במה"א ישב ותקו על אפנו ...".

"... מכתבו הגיעני, ראיתיו כמתלהלה יורה זיקים נגד דברי רבותינו הראשונים, ורגז, ושחק על אמרותיהם הקדושים ואין נחת, מי יתן והיה מקדיש עתות אלה אשר בהן יגע למצוא תואנה לחלוק, אל היגיעה והעמל להבין אף קצה דבריהם העמוקים והרחבים, צר לי מאוד צר לי.

אלה דברי מוכיח לחכם מאהבה מוסתרת, כי יחם לבבו וכאש בוערת, על תתן לדברי רבותינו הקדמונים כתף סוררת, ולמען היות לו למזכרת, להבין שדעתם רחבה ודעתינו נבערת, או אז יכנע לבבו לשום פסקי הראשונים לראשו עטרת תפארת, לתכלית הנרצה הלזה הנה באו כל דברי האגרת, והיה אם יקח אמרי ויצפנם בלבו לעד ולמשמרת אז אחתום עצמי אוהבו ומכבדו".

[שר"ת רע"א ח"א סי' נ"ה]

"כל דברי הראשונים נאמנים עלינו כנתינתם מסיני⁶. ואסור לשמוע דברים בנליזה מדבריהם, או פקפוק ח"ו באמיתתם, ואם אמנם חייבים אנחנו להפוך בהם ולהקשות מה שיש להקשות, לא לענין עיקר הדין, אלא כדי להבין דבריהם הקדושים".

[חזון איש ארי"ח ס"ד ט"ז]

"והנה אנן יתמי דיתמי, אין לנו להרוס דברי ראשונים ז"ל ולומר למעשה, דר"י חסיד והרא"ש והטור לא כוונו ח"ו והאמת קבלו ממני שאני יודע יותר מהם, צר מאד על דברים אלו".

[שם אגרת ל"ב]

"דברי הראשונים ז"ל אף בשיקול הדעת, הם תורה שלמה, ועל פי דבריהם הננו מוזהרים לעשות, ודבריהם שהגיעו אלינו מספרותם, הם השופטים אשר בימינו כאילו הם חיים אתנו היום, ואין מקום לנטות מדבריהם".

[שם בקונטרס י"ח שעות]

"אם בעינינו הדבר זר, צריכים אנו להודות כי רחוקים אנחנו בזה מהשקפת התורה, ולא לתלות זרות בכל שרפי מעלה הראשונים ז"ל כמלאכים⁷".

[חזון איש קובץ אגרות ח"ג קפ"ז]

6. ובדעת חו"מ לר' ירוחם הלוי זצ"ל [ח"א עמ' כ"ה] לענין דרך הגישה לפי ערכינו לדברי החובות הלבבות, "וצריכים אנו לדייק בדבריו כבלימוד פסוק של תורה ממש".

7. וכ' החזו"א עוד [אגרת נ"ד] "רצוני להעיר דחובתנו ליזהר בלשונו בדברנו נגד רבותינו, וקשה היה לי לשון כת"ר שיחי' ששימש במלת טעות נגד הגאון מהרא"ז זצ"ל, ויש אפשרות לבאר הדברים בלשון נקיה ומכובדת כראוי לדבר בפני רבותינו, ולא עוד אלא שדורות הקודמים השתמשו בבקשת מחילה בעת שכתבו נגד החכם מפני שכבוד רבם היה קבוע בלבבם והיו מדברים ברתת ובזיע, לא כן אצלינו בקשת המחילה קובע את תקיפת הדעת שהשגתינו נכונה".

ושם עוד [אגרת נ"ה] "ח"ו, דברי המג"א ברורים וגם במקום שאפשר לחלוק צ"ל בלשון תלמיד לפני רבו. והמגו אברהם הוא רבינו ואנו כולם תלמידיו ואשרי מי שזכה להיות מתלמידיו".

"הנה כתבו חכמי דורו [של הגר"א] והבאים אחריו כי הוא מחסדי השי"ת שנשלח בדורות אלה עיר וקדיש מן שמיא כו' ונתגלו לו כל שערי אורה של תוה"ק וגילה צפונות מיני קדם והאיר כל סתום כו' ועוד ועוד בכפלי כפליים לאין שיעור כו' הנה הופעתו היא מנפלאות תמים דעים לבסס ולחזק אמונת חכמים בדורות הללו של חולשת ההכרה וקוצר ההשגה וריחוק גדול ממעינות האורה של הקדמונים אשר זה גורם למדוד ח"ו את קדמוניו בקנה המדה שאינה מתאימה כלל לאמיתיות גודל תורתם כו' ולזאת נשלח רבינו הגדול כאחד מגדולי אבירי הדורות הקדמונים אשר כל גאוני הדור ההוא שהיה דור דעה חרדו והשתוממו למראה תורתו חכמתו וקדושתו למעלה מכל תפיסה אנושית ומכל דרכי הטבע והכירו כמה גבהו עמקו ורמו דרכיו למעלה מהשגתן ומכל מה שאפשר לצייר בדמיונם שיהא במציאות כו' ויחד עם זה ראו כולם גודל חרדתו ויגיעתו על כל אות ותג מדברי חז"ל עד כדי מסירות נפש להבין דבריהם ולקיימם, ועי"ז נפתח פתח להבין ולהרגיש משהו במיעוט השגתינו מרבותינו הראשונים כמלאכים ומכל שכן מחז"ל".

[הגר"ר אהרן קטלר זצ"ל בס' רוח אליהו]

"... שכתבת במכתבך דברי המהר"ם ז"ל בלשון גאווה וזילזול שכתבת עליו שהוא נגד המציאות, וידוע כי על בעל גאווה אמר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור בעולם ומסלק ממנו השראת השכינה וכל היהדות שלו בסכנה ח"ו וכו' והיה לך לכתוב לא זכיתי להבין או צריך עיון".

[בעל הקה"י זצ"ל בקריינא דאגרתא ח"א קנ"ח]

"אבל הלכה כבית הלל ... ואף דב"ש חריפי טפי, אמר אליהו ז"ל דלכך אין הלכה כמותם משום דחריף אין לו מנוחה ... וכן אמרו הטבעים - שכל חריף שכלו הולך בעקמימות ח"ו לא על התנאים ואמוראים שכל דבריהם קדש קדשים, מ"מ היא נוחה יותר במתן ובישוב".

[ספר ליקוטי הגר"א עמ' 231]

פרק כ"ב

רוח הקודש על לשונם

יתבאר לפנינו שספרי רבותינו נכתבו ברוח הקדש, וממילא זכו לסייעתא דשמיא מיוחדת שלשונם מכוון להלכה גם בלי כוונת הכותב [תומים], ונתבאר עוד שכיון שמחברים קדושי עליון זכו לרוה"ק, ממילא "המכחיש רוח קדשו של האור החיים הוא אפיקורוס שכפר בעיקר רוה"ק ולעג על דברי השי"ס" שאמרו שרוח הקדש לא נטלה מן החכמים [דברי חיים].

"... ובפרט דין שנזכר בש"ע והמחבר והרמ"א השמיטו דעת החולק קבלה בידי וכן ראיתי מדייני' מומחי' וכן דן אני ובא מבלי לטעון קים ליה כדעת החולק כיון שהרב ב"י ורמ"א שמו זכרונו אחרי הדלת אין לחוש לו וקיימו וקבלו חכמי הדור לשמור ולעשות ככל האומר במטבע הקצר ש"ע והגהת רמ"א. ולדעתי אין ספק כי הכל בכת' מיד ה' השכיל על ידם כי קושי' רבות שהקשו עליהם אחרונים ותי' בדרך חריף ועמוק וכמו כן כללו במתק וקוצר לשונם דינים הרבה ולאין ספק שלא כווננו להכלי' כי איך היה אפשר לרב המלאכה מלאכ' שמים שהיה עליהם ומי הוא הגבר שיעשה חיבור על כל

1. ועל הש"ך הגיב פעם החזו"א [מעשה איש ח"ב עמ' נ"ט], שצריכים לדעת שהש"ך היה לו סייעתא דשמיא כזו עד שממש אחז בידו ואמר לו "כתוב תיבה זו וכתוב תיבה זו". וגם אמר פעם האדם נתפס תמיד בטעויות. גם לאחר כל עיונו ועמלו בתורה קורה לפעמים טעויות. והוסיף: ראשונים ניצולים מטעויות ומיד הוסיף "והש"ך".

ועיין מה שהובא בספר "הרב הדומה למלאך" על פרקי חייו של הגרב"ד זצ"ל בעמוד 511 בשם הח"ח שלא שייך "טעות" גם גבי הקצות והנתיבות.

ועיין בסו"ס חכמת אדם שהביא כמה ענינים נפלאים על רבותינו הפוסקים, וכ' בשם החיד"א "הש"ך היה יודע שם הכותב והוא היה מדבר והקולמוס כתב מאליו וגם ידע שם המציאה למצוא תיכף הבקאות". ומ"מ בהקדמתו ליו"ד כתב הש"ך "ומי שלא היה אתי במחיצתי לא יאומן כי יסופר לו מגודל התלאה שהיתה עלי בחיפוש בים התלמוד והפוסקים עד כי העמדתי הכל על בוריו", יעו"ש עור. [ועיין בשו"ת שכות יעקב או"ח ח"א סי' ל"ו מעשה עם הש"ך שמן השמים ניצול ממכשול בפסק דינו].

התורה לקוח מכל דברי הראשונים ואחרונים ולא יכבד עליהם מלאכה מלאכת שמים רק רוח ה' נוססה בקרבם להיות לשונם מכוון להלכה בלי כוונת הכותב וחפץ ה' בידם הצליח".

[ספר אורים ותומים כללי קים לי ס"ק קכ"ד]

"וכן היא בהרא"ש ובטוש"ע סי' ע"ר דהאידינא עיקר מצוה בכתיבת תורה שבע"פ, ונראה לי דסימנא מילתא הוא מה שנזדמן לבעלי הטור ושו"ע לכתוב מצוה זו בסי' ע"ר, וכבר העיר בתומים בקיצור תקפו כהן על ש"ע דמאחר שנתקבל בכל ישראל ודאי רוח ה' דבר בו והכל בכתב מיד ה' השכיל אף מה שהוא לא כיון ... וכן בזה הגם דהם ודאי לא כוונו בכך, מ"מ מאחר שמלאכת שמים הצליח בידם שהתקבל לפסק עד שכל דבריהם אצלנו כתורה שלימה ובכלל התשבע"פ, נוכל לרמז בהם גם מה שלא כיוונו² כבכל תשבע"פ שבידינו שהוא ממש דוגמת התורה שבכתב כי כולם מרועה אחד ניתנו ... ולא בא שום דבר על צד המקרה והמזדמן".

[ר' צדוק הכהן בספר מחשבות חרוץ אות ט"ו, עמ' נ"ז ע"ב]

"זה ימים לא כביר נדפס ס' מ"ע ותמה על מהרש"א ז"ל כדרכו וכנראה שלא טרח לעיין בדברי מהרש"א ז"ל להבינם על בורים, ותמה אני שרב גדול כמותו איך לא שת לבו לעיין במהרש"א ז"ל אשר כל דבריו ברוה"ק נאמרו". [ועיין מש"כ החזו"א באגרת א' בענין לימוד המהרש"א].

[ראש יוסף פסחים דף כ"ז]

"ואם אולי הרב"י לא כוון לזה, מ"מ האלקים אנה לידו להמתיק בלשון קולמסו שיהי' אותו הצדיק ניצל מאותו השגיאה, כי כן אורחות נותן התורה ית"ש עם כל עוסקי תורתו לשמה להכחיד תחת לשון קולמסם והצלה משגיאותינו³, ואם יתורצו בדוחק עכ"פ לא תצא תקלה מתחת ידם וכ"כ בתומים סי' כ"ה".

[שו"ת חת"ס, אה"ע ח"ב סי' ק"ג]

ואיתא בגר"א [משלי ט"ז, י'] "מאן מלכי רבנן, שפתותיהם כמו קסם, אף שיטעו לפי השאלה, מ"מ במשפט לא ימעל פיו, כל' בהדין עצמו לא יטעו, כי בסוף יתגלה שלא כן היה המעשה כמ"ש בגיטין [ע"ז, ב'] והוא שכיב מרע וכו', אכסיף וכו' לסוף אגלי וכו'".

2. וכדוגמא לענין דינא עיין ס' תהלה לדוד אה"ע סי' ע'. [וכיוצא בזה ידוע מהיעב"ץ על דיני שופר בר"ה שנקבע בסי' תקפ"ז בגימ' שופר].

3. ובס' חוט המשולש מסופר ששאלו להחת"ס האיך הוא משיב לשואלים דבר ה' מיד בבוא השאלה לידו ואפי' בחמורות ואינו מתיירא שבחפזון יחטיא המטרה, והשיב "ידעתי בני ידעתי כי לא דבר קטן הוא ... אבל דע בני בכל דור ודור העמיד ה' איש על העדה אשר יצא לפנייהם להאיר להם הדרך ... ויען כי רובם ככולם שואלים דבר ה' מפיו, נראה בעליל כי מן השמים מסכימים על זה, וב"ה למדתי כל הצורך וכוונתי בלתי לה' לבדו ולא זולת, על כן אינני חושד לקב"ה שיכשילני ובודאי יסכים להוראתי ואם הראיה לפעמים אינו אמת מ"מ הדין אמת הוא".

"דגם אחר החורבן רוח נבואה שורה על הראויים לכך, היינו רוה"ק דחכמה ... וגם הריטב"א ז"ל כתב בפי' מאמר זה, וז"ל ונתנה לחכמים פירושו ששיגו בשכלם דברים הרבה שאין כח בשכל הטבע להשיגם וחכם עדיף מנביא פי' מאותו נביא שיש לו כח לראות עתידות ואין לו דרכי הנבואה שהם מצד החכמה, שורה שכינה עליו ... אבל האמת עד לדרכו שגם בזמנה"ז יש לחכמי האמת שאינם נוטים אחרי החומר יש להם רוח הקודש וכו' ולכן בעל אור החיים נשבג"מ בודאי חיבר ספרו ברוח הקודש אך לא הוא לבדו רק כל מחבר אפילו בדורינו אם הוא ראוי לכך חיבר ספרו ברוה"ק היינו שהסכים בחכמתו לאמיתו של תורה וכו' וכ"כ התומים לדינא וכו' [כנ"ל] ולכן המלמד המכחיש רוח קדשו של אוה"ת הוא אפיקורס שאינו מאמין בגדולי הדור שהעידו עליו שהיה ראוי לרוה"ק והמלמד הזה כפר בעיקר רוה"ק ולעג על דברי הש"ס ב"ב הנ"ל ויפה עשיתם שלא עזבתם את בניכם בידו וישר כוחכם בזה".

[שו"ת דברי חיים ח"ב יו"ד סימן ק"ה]

כתב הגר"ש כהן מווילנא ז"ל במכתב לר' חיים בערלין ז"ל:
 "שמעתי מפי אביו הצדיק זצ"ל (היינו הנצי"ב ז"ל) שאמר בשם חמיו זקנו הצדיק מו"ה חיים מוולאזין זצ"ל שיש לומר פירוש בלשון הרמב"ם והשו"ע אם הוא עולה ע"פ ההלכה אף שבודאי לא כווננו לזה משום רוח הק' נזרקה על לשונם ...".⁴

[חוברת המאיר שנת תשכ"ד]

[ושמעתי ממור"ר הג"ר מרדכי גיפטר זצ"ל שכשהגר"ח מבריסק היה שולח מברק להגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל, היה מבקש שלא ישיב לו אלא פסק דין ולא שום ראייה ונימוק].
 4. ועיין להלן בפרק "דבריו הק' עולים לגבהי מרומים גם בתורת הקבלה" (פרק ס"ט) לענין לשונות הרמב"ם. [ודוגמא לזה מה שכ' בהל' דעות (פ"ב ה"ג) "כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה", ובמפרשים (בני בנימין הנדפס בסוף הספר) הראה מקורו בזוהר (בראשית כ"ז, ב'), וכתב שזה אף שהזוהר לא היה בימי רבינו כנודע].

אוצר החכמה ידיעת הטבע והמדע

של חכמי ישראל

פרק כ"ג

וכי משה קניגי או בליסטרי היה

פרק כ"ד

כל החכמות משתלשלות מן התורה

פרק כ"ה

החוקרים מגששים כעיוור באפילה

פרק כ"ו

חכמי האומות אין להם עסק בפנימיות
הטבע

פרק כ"ז

האמת כחכמי ישראל

פרק כ"ח

יונים גונבי החכמה

פרק כ"ט

יתרון החכמה מן הסכלות כיתרון האור
מן החושך

פרק ל'

חכמה בגוים תאמין

הימים

באמזונות

"אבל כשרצה הקב"ה להקריב אליו אומתו החביבה לו מאד הנה קרע את השמים וגלה להם מסתורין שלו עד שידעו כולם ונתברר להם באמת שכל ההנהגה של התחתונים בכל הפרטות שאפשר לחשוב אינה אלא ביד השכינה ואין לך דבר קטן בעולם שאין עומדים עליו כמה ענינים רמים וגבוהים מאד ...

[אח"ח 1234567]

כי זה מה שיודעים ישראל שאין שאר האומות יודעים כלל מפני שישראל זכו לראות כל זה בהר סיני מה שלא ראו אומות העולם, ואודה"ע א"א להם להתעסק אלא במה שהשכל האנושי נותן ."

[הרמח"ל בהקדמה לספר הויכוח]

"אך האמת הוא אעפ"י שהגלגלים והכוכבים הם דברים גשמיים, הנה בתוכם מתלבשין פנימיות מהשרשים כו' וכל הדברים שתמצא שאומרים רז"ל בענין השמש ושאר הכוכבים שאינן עומדים לפי הנראה לעינינו, מדבר הכל בפנימיות שלהם כו' ומי שאינו יודע דרכי החכמה אינו יכול להשיג אלא חיצוניות הדברים הנראה לפי הגשמיות כו' והנה בגלגל עצמו יש פנימיות וחיצוניות, ועיקר מה שידברו בו חז"ל יהיה בפנימיות שלו."

[רמח"ל אדיר במרום, עמוד רל"ד]

פרק כ"ג

וכי משה קניגי או בליסטרי היה

יתבאר לפנינו כמה דוגמאות לעוצם ידיעת חז"ל גם בחכמות הטבעי, וכמו שיתבאר בפרקים דלהלן שכל זה נכלל בתורה, ואיתא בס' שבילי אמונה [נתיב השמיני] "וראוי להודיע קצת ממעלת רז"ל כדי שלא יתפסו בדעת העוסקים בחכמות פילוסופי האומות ויאמרו אין ת"ח בקיאים במעשה ידינו - לדידהו קרו לדידהו תנו, לכן ראוי להודיעם כי כל החכמות הנמצאות ביד חכמי האומות הם לקט ופאה שהניחו להם חכמינו כדי שיסמכו עליהם, אבל לא שכחו" [א.ה. ר"ל דהוי 'לקט ופאה' ולא 'שכחה'].

[1234567]

"אמר רב חנן בר רבא "השסועה" בריה בפני עצמה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות, וכי משה קניגי היה או בליסטרי היה [רש"י, צד חיות בקניגון, או בליסטרי - מורה בקשת לחיות], מכאן תשובה לאומר אין תורה מן השמים".

[חולין ס', ב']

והנה בענין התפתחות החכמות בדורות האחרונים, עיין מה שמובא בשולי הגליון, ויש להעתיק עוד מדברי נכד ר' אברהם אחי הגר"א בספר אבן שלמה על מס' אבות, קונטרס ראשי אבות, עמ' 8 בשולי הגליון בענין עוצם ידיעתם ז"ל בטבעיים, וח"ו לחשוב על שמואל "שלא ידע בטבעו וענינו" של כוכבא דשביט, "כי מה ידענו שלא ידעו הם":

"ושמעתי שאיש אחד חכם בעיניו שאל ואמר שלפי הנראה שהחכמים שכעת ישיגו ויעמדו על בירור דברים יותר ממה שהשיגו חכמי הגמ' כי שמואל אמר שלא ידע כוכבא דשביט מה הוא, וחכמי זמנינו משיגים הענין של כוכבא דשביט מה הוא, והשבת, והשבתי,

1. עי' מעוז לדת להג' ר' יהושע העלער בפ"ז אות ג' שמלקט מדבריהם ז"ל על גודל עונם של המלגלים והנוגעים בכבוד חז"ל, יעו"ש. וע"ע בספר חיי עולם לבעל הקה"י זצ"ל פכ"ט בענין "נוראות קדושת חז"ל".

ק' — חיים באמונתם • ידיעת הטבע והמדע של חכמי ישראל —

למה לא ישגיח על מה שאמר נהירין לי 'שבילי' דשמיא וכו' ולא אמר ידענא כל 'כוכבי' שמיא.

אבל הענין הוא שכל דבר יש לו שורש מלמעלה וכן למעלה למעלה, ושמואל השיג כל כוכבי שמיא בשרשם למעלה ואיך הולכים בשרשם למעלה למעלה, ואלו הם השבילים שהאירו לו היכן הולכים, לבד מכוכבא דשביט שלא האירו לו השבילים שלו למעלה בשרשם, אבל לומר שלא ידע בטבעו וענינו, ח"ו לחשוב זאת, ויסכר פי דוברי שקר, כי מה ידענו שלא ידעו הם".

[מה"ר שלמה זלמן אבדק"ק ניישטאדט נכד ר"א אחי הגר"א]

וכתב המהרש"א [גיטין ס"ח:] "ומתוך זה תראה שאין התלמוד חסר מכל החכמות כי לכל חולי תמצא בו רפואה שלימה ואמיתית למבינים לשונם ואל יאמר המלעיג ^{אח"ח 1234567} ^{אוצר החכמה} על חכמי התלמוד שהיו חסרים מחכמת הרפואה".

וכתב המהר"ל [באר הגולה עמ' קכ"ו] נגד הספר "מאור עינים" [כמובא להלן בענין "שורש הנילוזים"] שהוא יותר גרוע מספרי מינים ונתן את החכמים "כבלתי יודעים שום חכמה וכאילו ח"ו הם נבערים מזדעת ואח"כ היה מתנצל בעדם לומר שאין להם אשמה אם לא ידעו שום חכמה כי לא דברו בהם מפי הנבואה ואמרו דעתם כפי הנראה להם", יעו"ש עוד זקוקין דנור נגד הדברים, ולהלן [בענין "הבריאה במבט התורה"] מובא עוד מהמהר"ל בבאור דרכי החכמים שדיברו על סיבת הטבע ולא חיצוניותו.

והננו להעתיק גם מדברי הג"ר יהושע העליר שהאריך להביא מדבריהם ז"ל המפוזרים בענין זה.

"שנינו (סוף אבות) דכולא בה ובה תחזי, כלומר התורה כוללת כל מדע וחכמה, ושתי החכמות הטבעיית והמלאכותיות הנזכרים בה בתורה נמצאו, יען בה נברא העולם ונמצאיו, כמ"ש ריש רבה, ואהיה אצלו אמון התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה בנוהג שבעולם מלך ב"ו בונה פלטין כו' כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם. ולכן כלולים בה כל טבעי היצורים מראש ועד סוף ...

ותדע ותשכיל, כי שתי החכמות והן חכמת היצורים וטבעיהם, וחכמת המנין והשיעורים והמלאכותיות, שזכר אותן בחובת הלבבות שהנה אושר החומריי, הנה הראשונה מיוסדת על הבחינה והנסיון, כי הוא יגלה סודותיה, והוא יפענח צפונותיה, כנודע מספורי הקורות אשרע"י מקרים רבים אף בלתי מכוונות מבעל הנסיון נודעו תעלומותיהן במשך השנים, ויען כי התורה, בה נבראו ונוצרו הנמצאים וכאמור למעלה, ובה ספונים כלליהם ופרטיהם, הנה בלי תפוגה כי למקבלי התורה"ק מאת הבורא ויוצר כל ית"ש נגלו תעלומות חכמתם וסוד ד' ליראיו, וידיעת זה הוא דבר

קטן ומצער מאד לעומת ידיעת תעלומות חכמה בנמצאי העולמות העליונים גבוה מעל גבוה במציאת קדושים משרתי עליון מכל עליון, אשר ע"ז נבנית חכמת הקבלה הנמסרת לשרידי ישורון יחידי הסגולה מדור לדור, אולם גם השניה והיא חכמת המלאכותיות, הנבנית על החוש ומושכלות ראשונות והרכבת ערכים הרבה בבינה והשכל, האומנם כי יודה כל שוחר אמת כי רבים מהמצאות נפלאות נמצאו ויצאו לאור ע"י למוד והשתדלות החכמים האחרונים אשר לא שערום הראשונים. אולם אין בזה מניעת כבוד ליקר חכמתם כאשר לא יתפאר הזבוב העומד על ראש הענק².

2. ואמנם בדרך שבתורה עצמה הרי אף שכל חידוש הוא מסיני ומ"מ יש זמן ועת אימתי יתגלה כל חידוש [כמו שנתבאר לעיל], כך בהתפתחות העולם, אף שכל החכמות כלולים במתן תורה מסיני, מ"מ גורה חכמתו שיש עת וזמן לגילוי והתפתחות כל חכמה והמצאה, וכיוצא בזה **כתב הח"ח** [בחתימת ספרו "שם עולם"] וז"ל בקיצור, "וידעתי גם ידעתי שיקשו איזה אנשים החכמים בעיניהם על דברינו א"כ שהדורות כל מה שהוא מוקדם בזמן הוא מוקדם בחכמה והרי אנו רואין שבזמנינו נתגלו הרבה חכמות מה שלא נתגלו בדורות שלפנינו כגון שבזמנינו יש כלי המחזה של חווי הכוכבים שנעשה באופן היותר נעלה ורואים בה למעלה בגבוה מאד מאד וכן נתחדש בימינו הכלי שמיעה (שקורין טעלעפאן) ... וכן נתחדש בימינו אומנות התמונה (שקורין פאטאגראפיע) ... וכן נתחדש בימינו הכלי של דבור [שקורין פאנאגראף] ...

הנה הרחבתי הקושיות ואתה שמע היטב מה שאשיבך בעז"ה כי הנה באמת נהפוך הוא ... כן הדבר בענינו כל מה שאנו רואין שמתרבין יותר דברים כאלו, מזה נוכל להבין ולשפוט כמה נתקטנו במדרגה עד שמן השמים צריך להראות אותנו מופתיות על כל דבר שורש של אמונתנו הקדושה מה שלפנים עד דורותינו אלה בעת שהיתה אמונת ה' ותורתו חזקה אצל כל אחד ואחד מבני ישראל לא היה צריך לכל זה כי ענין כ"ז הוא להורות נגד המתוכחים וכופרים בהשגחה וע"י כל אלו נתברר שיש מלמעלה עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין ונבאר דברינו אחד לאחד ...". [וע"ע מה שהאריך ר' ירוחם הלוי זצ"ל בס' דעת תורה, דברים ב', עמ' קע"ה]

וכתב החזו"א [אמונה ובטחון פ"ה] "לבן של ראשונים כפתחו של היכל ולבן של אחרונים כסדקי מחט, והאחרונים בלעגי שפה יתלחשו הלא הראשונים היו בטלנים לא היה להם קשר מדינות ... וגו' כבשים לבושם, גם מלחמות היתה בחרבות ורמחים ... ואנחנו מסלות הברזל סללנו ... עשינו טלגרף, וטלפון, ורדיו ... גם הרבינו בתי חרשת לעשות צרכים מסוגלים לא שערום אבותינו, גם כלי זיון חדשנו פצצות מחריבי עולם ...".

וע"ז האריך וכתב "כי יתרון החכמה הוא בלימודיות ... ואמנם האחרונים הרבו לשמש בחכמה למצרכי בנ"א ... אבל לא יגרע בשביל זה מנת חלקם של הראשונים אשר שמו כל מגמתם לקנות חכמה ולהבין בינה ולא שמו לב בחכמתם ולהמציא המצאות חדשות בארץ החיים, ולא עוד אלא שנמנעו מזה בכונה חיובית שחששו שיבואו הדברים בידי אנשים שאינם מהוגנים וישתמשו בהן לעבודות זרות ולשפיכות דמים ... ולא עוד אלא שמן הטבע להמציא הרבה ולהשכיח הרבה ואין אנו יודעים את חשבון הנשכחות ... ולפנינו חכמת מצרים שהחנוטים להם קיימים עד היום ונלאו חכמי דור האחרון למצוא סודם" ... [ושם מביא כמה דוגמאות לנוראות חכמת דורות הראשונים שהאידנא אין שום מושג בהם].

וכתב שם עוד "חכמת האחרונים נוסדת על המונחים של הראשונים שגילו את הפחמי ואת החמצי שבאוויר והשימוש בהפרדתו והמחקר על העצבים ... ועל יסוד התפתחות החכמה הוסיפו האחרונים

קִיב . חִיִּים בִּאֲמוֹנָתָם . יִדְעֵת הַטֶּבַע וְהַמַּדַּע שֶׁל חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל

וְכִבְר דְּבָרוֹ לְמַכְבִּיר מִיִּדְעוֹת חֲז"ל בַּחֲכָמוֹת הַחֵבֶר לְכוֹזְרֵי (מ"ב ס"י ס"ד וּמ"ד ס"י ל"א) וּבְכוֹזְרֵי שְׁנֵי אֵיךְ שִׁידְעוּם מִדִּינֵי הַתּוֹרָה, וְזֶה קוֹטֵב דְּבָרֵיהֶם, יָדְעוּ עֲנִינֵי עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה לְדַעַת דִּינֵי הַכִּלָּאִים בְּזָרְעִים וּבִנְטִיעוֹת וּבִידְעֵת כַּחוֹת שְׂרָשִׁיהֶן, וְשִׁיעוֹר הַתַּפְשׁוּט בְּאַרְץ, וְמָה שֶׁנִּשְׁאָל לְשָׁנָה אַחֶרֶת וְמָה שֶׁאֵינוֹ נִשְׁאָר (בְּרֻכּוֹת מ') לְדַעַת אִם הוּא מִן אֵילָן אוֹ מִן זֶרַע, וּבִהֲכָרַת מִינֵי הַחַיִּים לְעִנִּין זֶה שֶׁאֲסוּר ג"כ לְהַרְבִּיעַ מִן בְּשִׂאֵינוֹ מִינוֹ, וְלְעִנִּין מָה שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֶרֶס וְמָה שֶׁאֵין לוֹ אֶרֶס לְעִנִּין טְרִיפוֹת הַדְּרִיסָה, וְמִי הַדּוֹרֵס וְמִי הַנִּדְרָס שִׁיטְרָף ע"י דְּרִיסָתוֹ בַּהֲמָה גִּסָּה אוֹ דָּקָה אוֹ עוֹף, וּבִידְעֵת הַטְּרִיפוֹת מָה שֶׁיֵּאָרֵץ בְּבִעְלֵי חַיִּים הַטְּהוֹרִים שֶׁמִּנֵּה הַרְמַב"ם ז"ל ע' טְרִיפוֹת מָה שֶׁהִדְעוֹת תַּמָּהוֹת עָלָיו, אֵיךְ הִיתָה יִדְעֵתָם בְּזֶה יִדְעָה דָּקָה, וּבִידְעֵת מוֹמֵי אָדָם וּמוֹמֵי הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר בְּעִבּוֹרָם מֵתַעֲכָבִים הַכֹּהֲנִים מֵעֲבוֹדָתָם וְהַקְּרִבָּנוֹת מֵהַקְּרִיבָם, וּבִהֲבַדְלַת מִינֵי הַזִּיבוֹת לְאִישׁ וּלְאִשָּׁה, וְכִמּוֹת הַקִּיפֵי הַנִּדּוֹת, וּבַחֲלָקֵי הַחֲכָמוֹת הֵם מָה שֶׁאֵין בָּשָׂר וָדָם יִכּוֹל עָלָיו בְּדֶרֶךְ סִבְרָתוֹ מִבְּלִי עֶזֶר אֱלֹקִי ... [וּמֵאֲרִיךְ עוֹד מֵעִנִּין חֲכָמַת הָעִיבוֹר וְהַמוֹסִיק"א].

וְאִזְכּוֹר גַּם אֲנִכִּי קִצַּת מֵהֶם מִמָּה שֶׁנִּזְכְּרוּ בְּדִבְרֵי חֲז"ל וְהֵם (נִדָּה נ"א): כֹּל שֶׁיֵּשׁ לוֹ קִשְׁקֶשֶׁת יֵשׁ לוֹ סִנְפִּיר³, וּבַחֲוָלִין (ס"ג): תִּנִּי אֲבִימִי ז' מֵאוֹת מִינֵי דָגִים וּח' מֵאוֹת מִינֵי

נְסִיווֹנוֹת רַבּוֹת, וְרַב הַתְּהִלָּה לְהַפּוֹתָח הָרָאשׁוֹן שֶׁלֹּא הָיָה בִּידּוֹ מִפְּתָחוֹת מוֹרֶשֶׁה רַק בְּרוּחַב לִבָּם ... לֹא כֵן אַחֲרוֹנִים שֶׁנִּכְנְסוּ לְשַׁעֲרֵים פְּתוּחִים וְרַב הַהֲמָצָאוֹת הַחֲדָשׁוֹת הוֹמָצָאוּ ע"י נְסִיווֹנוֹת שֶׁל אֲנָשִׁים רְגִילִים בְּמִרְץ וּבְשִׁרׁוֹן נְסִיוֹנִי ...

וּבִס' שְׁבָלֵי הַלֶּקֶט בְּהַקְדַּמְתוֹ מִבְּאֵר עִנִּין "מִקּוֹם הַנִּיחוֹ אֲבוֹתָיו לְהַתְגַּדֵּר בּוֹ" [פ"ק דְּחוֹלִין], שֶׁהוּא כְּעִנִּין נִנְס עַל גְּבִי עֵנֶק שְׂרֹאָה הַנֶּנֶס יוֹתֵר מֵהָעֵנֶק מִכִּיּוֹן שֶׁהוּא מוֹרַכֵּב עַל צוּאֵרֵי הָעֵנֶק, "כֵּךְ אֲנוּ נִנְסִים רֹכְבִּים עַל צוּאֵרֵי עֲנָקִים", יַעֲר"ש, [וְעַד"ז בְּהַקְדַּמַּת סֵפֶר הַמִּקְנָה וּבְהַקְדַּמַּת הַפְּרָמ"ג וְכֵן בַּחֲוֵי אֲדָם בְּהַקְדָּמָה יַעֲר"ש בְּמִשְׁלָם].

וּבַעַל הַבְּרִכַּת שְׁמוּאֵל הָיָה אוֹמֵר [כְּמוֹ שֶׁכָּתַב חֲתָנוֹ הַג"ר רַאובֶּן בְּהַקְדַּמְתוֹ שֵׁם] "שֶׁלֹּא רַק בְּתוֹרָתֵינוּ הוּא הַדְּבָר שֶׁהָרָאשׁוֹנִים שֶׁהָיוּ קְרוֹבִים לְמַעֲמַד ה"ס וּלְבִרְיָאָה הָיוּ גְּדוֹלִים יוֹתֵר מֵאַתְנֹו, אֲלֹא גַם בְּאוֹמוֹת הָעוֹלָם הָיוּ קְדָמוֹנִיָּהּ יוֹתֵר גְּדוֹלִים מֵאֵלּוּ שֶׁל הַיּוֹם, וְמָה שֶׁאוּדָע אֵינֶם מִבִּינִים אֶת זֹאת וְחוֹשְׁבִים אֶת עֲצָמָם לְיוֹתֵר גְּדוֹלִים מִקְדָּמוֹנִיָּהּ הוּא מִפְּנֵי שֶׁאֵין לָהֶם מִסּוּרָה וּלְכֵן רְחוּקִים הֵם מִקְדָּמוֹנִיָּהּ - וּמִפְּנֵי רִיחוּקָם נִרְאִים הֵם בְּעִינֵיהֶם כְּקִטְנִים בְּדוֹמָה לְכוֹכְבִּים הַנִּרְאִים קִטְנִים בְּעִינֵינוּ בְּגִלְגַּל רִיחוּקָם, אֲבָל אֲנוּ שִׁישׁ לָנוּ מִסּוּרָה, הֵרִי כְּאוּ"א קִיבַל מִרְבּוֹ וְיוֹדַע עַד כְּמָה שֶׁרַבּוֹ גְּדוֹל מִמֶּנּוּ ... וְהִרְיָנוּ כְּשֶׁלֶּשֶׁלֶת אֲרוּכָה שֶׁרָאשָׁה מִגִּיעַ עַד מִרְעָה - וּמִכִּיּוֹן שֶׁכֵּךְ הִרִי אֵין אֲנוּ רְחוּקִים מִמֶּנּוּ אֲלֹא קְרוֹבִים אֵלָיו מִמֶּשׁ - לוֹמְדִים אֶת תּוֹרָתוֹ, פּוֹסְקִים אֶת פְּסָקֵינוּ וְסוֹבְרִים אֶת סִבְרוֹתָיו, אֲלֹא שֶׁבְּגִלְגַּל קִטְנוּתֵנוּ אֵין אֲנוּ יֹכֵלִים לְקַבֵּל דְּבָרֵי הָרָאשׁוֹנִים אֲלֹא ע"י אֲמִצְעִים וְחוֹלִיוֹת רַבּוֹת הַמִּשְׁמִיעִים לָנוּ אֶת דְּבָרֵיהֶם וְסִבְרוֹתֵיהֶם".

3. וּבִסְפֵר אֲרִץ צְבִי עַל מוֹעֲדִים ב"י לְקוֹט הָאֲמוֹנָה" לְהַקְוִיגְלוֹבֶּעַר [רֹאשׁ יִשִּׁיבַת חֲכָמֵי לִוְבִלִין] מֵאֲרִיךְ מְאֹד בְּבִיאוֹר דְּבָרֵי הַגַּמ' עַל זֶה "יִגְדִּיל תּוֹרָה וְיֵאֲדִיר" שֶׁעֲנִינָה שְׁמֻזָּה רֹאיָה לְתוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם כִּי מִזְמָן הַמִּשְׁנָה וְעַד עַתָּה נִתְבָּרַר אֲמִיתוּת דְּבָרֵיהֶם ז"ל. וְהִבִּיא שֵׁם מֵהַמַּעֲדָנִי יו"ט עַל הָרָא"ש (פ"ה דְּחוֹלִין אוֹת

חגבים (ובתוס' (שם ס"ו): סיימו דהכי קים להו הלמ"מ), (ושם קכ"ז). ובירושלמי (שבת פ"ד) כל מה שיש ביבשה יש בים ואין חולדה בים, יגידו נא חוקרי הטבע מי זה בא עד נבכיים וחקר תהום מי התהלך, מי מנה מספר דגתם למיניהם, ומי תכן מתכונת סנפיריהם וקשקשותיהם, מי העריך מערכת נפשות כל חי אשר בארץ, לצבאיהם, ליחס לעומתם נפשות החיה השורצת במים למשפחותיהם, אחת לאחת למצוא חשבונם מלבד אחת היא שלא מצאו כנגדה בימים והיא החולדה, מי זה יתפאר לבוא עד כה בזולת כח הקבלה המסורה מנותן התורה יוצר כל יצורי בראשית בים וביבשה, עוד שנינו (פרה פ"ט מ"ג) כל העופות פוסלין מי חטאת (מפני שמגביהין פיהן לאחר שקולטות את המים והמים נופלין מפיהן) חוץ מן היונה מפני שמוצצת. (נדה שם) כל שיש לו קרנים יש לו טלפים. (שבת ק"ז): כנה אינה פו"ר פרעוש פו"ר (שם קכ"ח): ... (בירושלמי מעשרות פ"ה) אין מרובע בבריות.

מ"ד פ"ד

הנה העידו שאין בכל הנמצאים אשר נשמת חיים באפיו שיהיה בתמונת מרובע (כלים פ"ז מ"ג) כל שבים טהור חוץ מכלב המים מפני שבורח ליבשה, ובסנהדרין (ק"ח). הכל חזרו בהם (שלא להרביע שאינו מינו) חוץ מתושלמי, הנה ידעו שעוף תושלמי בודד במועדיו בזה להרביע שאינו מינו ואין לו חבר.

ובספר הנעלה אמונת חכמים פ"ה וז"ל שנינו בת"כ (שמיני פ"ג) הנפש, להביא את הסירוני (ובבכורות ח'. קרי להו הדולפנין) יכול תהיה מטמא באהל כדברי ר' חנניא ת"ל זאת. ופירש"י (בבכורות שם) דגים יש בים שחציין צורת אדם וחציין צורת דג, והסירוני הזה הסכימו חכמי או"ה שלא היה ולא נברא וכל חכמי הטבע חפשו ולא מצאוהו, אמנם אחרי כמה מאות מהשנים בשנה שעברה ^{אוצר החכמה} אנשי מלך צרפת בלכתם בים מצאו בריה אחת בים וכל גופה דומה לאדם חוץ מידיה וראו הדבר הזה כל המלחים וכתבו ושלחו בכל גלילות אברופיא ספור הדבר הזה אשר ראו בכל שבוע ונתאמתו דברי חז"ל עכ"ל⁴.

ה' עמ' קס"ח) ששאל אותו חכ"א על הדג הנקרא 'שטינקס מרינוס' שיש לו קשקשת ואין לו סנפיר ותי' שם דדבריהם ז"ל לא נאמרו על "חיות" הים, והביא ע"ז מהחת"ס [חולין סו] שהשטינקס איננו חית הים כלל אלא גידולו ביבשה וקופץ בים לפעמים כצפרדע יעו"ש.

4. וכתב הגאון רש"ז מקעלם [ספר חכמה ומוסר, סי' כ"א] "אמז"ל חולין קכ"ז 'כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה', והנה ידוע כי היבשה רק חלק פחות מרביע מן הימים שיש בעולם, ומניין הולכים החכמים בכל פנות חלקי הימים לחפש אם יש חולדה שם אם לאו, ובפרט שיש מקומות שאין יכולת ללכת שמה, ומניין להם דבר זה, וגם איך לא חששו פן יבוא זמן ויתברר שיש חולדה בים, אלא ודאי שהם ידעו לדרוש מן הכתובים, והיו בטוחים שלא יכחישם שום איש, כי תורה מן השמים, וכן הוא, כי כבר עבר עידן עידנים, ולא הכחישם איש ... וכן הרבה יש בש"ס ובעולם מופתים על אמונה הרבה, ואתם במדינתכם [גרמניה] היה לכם הרבה לראות אם הייתם צופים".

קיד חיים באמונתם ידיעת הטבע והמדע של חכמי ישראל

ד"ר זלמן זיסמן

(ובחולין קכ"ו): עכבר שחציו בשר וחציו אדמה. וז"ל הרמב"ם ז"ל בפהמ"ש, והוא ענין מפורסם מאד אין מספר לרוב המגיזים לי שראו זה אע"פ שמציאת בע"ח כזה דבר מתמיה ולא נודעת בו טענה בשום פנים. ועי' בחבור תפארת ישראל על המשניות מ"ש בזה בשם החכם לינק⁵. ועל כל אלה נשאל, וכי חז"ל קניגיים או בליסטריים היו? ומאין ידעו כל אשר ביבשה ואשר בים, אשר בישוב ואשר במדבר, ואיך בדקו האפעה, אשר בלעדי הקבלה מהנביאים ונותן התורה ית"ש, היוצרים יחד ויודע אותם, אין יכולת ביד בו"ד להשיג ידיעות אלה בהחלט גמור והכל רמוז או כתוב בתורה, ובמדרש (אסתר ד') אלו לא שנה לנו משה את התורה מהיכן אנו יודעין את השמועה" [וע"ש באורך בנפלאות ידיעת חז"ל גם בידיעת טבעיהן של היצורים וגם במלאכותיות ובתקופות ועיבורי שנים].

[ספר מעוז הדת פרק ו']

אוצר החכמה

5. ועיין ספר הברית ח"א מאמר י"ד פ"ח שהאריך בנפלאות בעלי החיים כמו הסלמנדריא שמתהווה מן האש [כדאיתא בסנהדרין ס"ג, ומבואר ברמב"ן (ויקרא י"ח, כ"א) שבראה הקב"ה בעבור חזקיה המלך שינצל מאש ע"ז של המולך, יעו"ש]. וגם בס' מעבר יבק (שפתי רננות פרק ל"ו) כתב "והנשמות בעלייתן מתרחצות שם (נהר דינור) ועולות לקרבן ואינם נשרפות אלא מתרחצות, וק"ו מסלמנדריא שלהיותה מאש אין מתלבן אותו לבוש אלא באור וכן הנשמה היא מאש ..." [והעכבר שחציו בשר וחציו אדמה [כמוזכר במתני' חולין פ' העור והרוטב אשר הרמב"ם בפ' המשנה שם העיד על אמיתת ענינה] ועוצם השגחתו ית' הפרטית על כל הנבראים כולם.

[ועיין בס' מדרש תלפיות לבעל השבט מוסר (ענף חי וחיים) שהאריך להביא כמה דוגמאות מנפלאות טבעם של כמה חיות השרה ועוד, יעו"ש].

פרק כ"ד

כל החכמות משתלשלות מן התורה

ידועים דברי רבותינו גדולי הדורות בפירוש דברי הכתוב [תהלים קי"ט] גל עיני ואביטה נפלאות "מתורתך" דלכאו' הול"ל "בתורתך" כיון שעל לימודה מדבר, אלא שהנפלאות היינו חכמות הבריאה והרי כל המציאות כולה גם כן טמונה בתורה, וממילא דוד המלך ע"ה אומר שלא יתכן להביט בנפלאות הבריאה אלא דרך פנימיות חכמת התורה, אבל אם פלאי הבריאה ועומק חכמתה מושגים כענינים מנותקים מהתורה אין בזה כלום.

ויסוד הענין הוא דכיון ד"אסתכל באורייתא וברא עלמא" [זוהר ח"ב, קס"א ע"א], ממילא כל מה שנברא אינה אלא התגשמות ויציאה לפועל של מציאות רוחנית, וכיון שחכמי ישראל יודעים התורה לאמיתה מרוח קדשם, הרי דרך ממילא נלוח עמה ההשגה במה שמסתעף ממנה. [וע"ע בפרק "יונים גונבי החכמה" (פ' כ"ח) שנתבאר שמקור מוצאם של שרשי החכמה הוא מהיהודים ורק שהם גנבו ושיבשוה וכמבואר שם וע"ע בפרק "הבריאה במדת האמת" (פ' ע"ה)¹].

1. וראוי להביא כאן מדברי הגה"צ ר' ירוחם הלוי ז"ל בענין חומר ה"היולי" [עי' עוד להלן סוף פרק כ"ח], וז"ל "היצירה כולה הנה פליאה גדולה, ניקח למשל את כדור הארץ, איך הוא קביעותו, הנה הוא אסיפת וחיבור ריבוי - רבבות חלקים דקדקים, וכל חלק - דק וחלק - דק מנהו מתחלקים עוד לריבוי - רבבות חלקים דקדקים, וכן הלאה והלאה, וכשתרצה לבא להחומר הראשי, הנה לא תדע תחילתו, כי גם הוא מתחלק, גם הוא חיבור של חלקים קטנטנים עד אין שיעור, ונקודתו הראשונה הבלתי - מתחלקת לא תדמנה כלל, אף לא תדע לכנותה בשם, ואתה עומד "תוהה ומשתומם על בזה שבה", אחת רק תדע ותראה - את הלבוש שמתלבש זה החומר, אבל לא את המתלבש, תדע ותראה את הדבר כשהתגשם, אבל לא את המתגשם, כי הוא רק כח - פועל עד אין נבדק, וכן הלאה הלאה בהמשך ההתפתחות של כל מציאות ומציאות עד גמרו של כל דבר, תראה תמיד רק את הלבוש, רק היוצא ולא את המוציא.

וקח למשל דבר פרטי, הנה אתה רואה פת לחם, אדם אוכל אותה ומושך ממנה כח וחיות, הנה תתמה ודאי ותשאל איזה מקום המזין אשר בהלחם? מה מציאותו, ואיך נתלבש עליו זה הלחם, כי הרי כל מה שאתה רואה לבושים המה, והיכו הם המתלבשים? מכל זה תדע ודאי כי יש כאו "מוצא פי ה'" אשר

קטז - חיים באמונתם - ידיעת הטבע והמדע של חכמי ישראל

וכתב החסיד יעב"ץ בביאור יסוד הענין:

"אצטרך להצילך ממכשול אשר נוקשו בו ונלכדו בוערים בעם ונכשלים, כי מצאו בתלמוד כמה דברים מהחכמות החיצוניות, ושמחו ללא דבר. ולחשו זה לזה בלחש: הראית בן אדם, כי מאמר הזה או ההלכה הזאת לא תבין בשלימות אם לא למדת חכמת הטבע או חכמת המספר והשעות, וכמה הלכות בתלמוד צריכות לחכמת התכונה ולחכמת הרפואה. ועלה טינא בלבם, כי אלו החכמות הם העיקר והוציאו כל ימיהם בהם ושכחו תורת אלקיהם השליכוה אחרי גיום.

אל בני, לא טובה השמועה הזאת אשר אתה שומע כי אמת הוא כי חכמי ישראל היו בקיאים בכל מה שיצטרך מהחכמות להבנת התורה והתלמוד, כי גם בשבעים לשון ובכישוף היו בקיאים. אכן לא היו מוציאים ימיהם כלל כי אם בעתות הבטלה היו מקבלים אמיתת הדברים מהחכמים אשר קבלו מהנביאים אשר הם קבלו מבורא העולם. לא שחקרו בהם החקירה העצומה אשר כלו ימיהם בה חכמי האומות ... אכן קבלו אמיתת הדברים ההם מפי הנביאים בלי יגיעה ועמל כלל², יותר מהחוקרים בהם כל ימיהם. וכל אלו החכמות היו מאירות באומה הנבחרת להיותן מקובלות מן הנביאים ע"ה³. ולזה היו נותנות השלימות והאמת בהוראתן ובמשפטיהן, אשר מתוכן היו מגידים

היווה את הלחם. אם יתבונן האדם יראה ברור את ה"תולה ארץ על בלימה", אין עמודים ואין יתדות עליהם לעמוד, כי אם "ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה", ולא על עולמות עליונים המדובר כאן, לא על עולמות שאינם שייכים לנו הוא המכוון ... כי אם בעולמנו זה, בטרם כל יציר נברא אז את החכמה ברא להיות בגדר מושג, להיות נושאת לבושים, זו החכמה אשר אינה גשם, לא אחיזה ולא תפיסה בה, הנה בגשם תתגשם ובלבושים תתלבש, והוא אמרו עור ובשר תלבשני וגו'. והנה איך נתפשטו כל הדברים מ"דבר ה'", איך נארגו הכל מחכמה, זהו סוד "תוהו ובוהו" ... לו ראינו את החכמה העליונה, כי אז היינו רואים את אריגת כל המציאויות".

2. מובא בספר "לולי תורתך" [לקט ד"ת ממרן ר' אלעזר מנחם מן שך זצ"ל עה"פ כי היא חכמתכם ובינתכם] שסיפר מרן שנשאל הגר"א אימתי למד כל החכמות. והשיב בביאור הכתוב "סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני", הרי שהכתוב פתח במכירה וסיים במתנה. אלא משל לאדם שנכנס לחנות לקנות וראה סוחר שקונה בכמות מרובה והמוכר ארז לו הסחורה בחבלים, ושאלו האדם אם הסוחר שילם בעד החבל והשיב בשלילה, פנה האדם וביקש ממנו שיתן לו חבל בחינם, והשיב לו כי הקונה הרבה סחורה וביוקר ניתן לו החבל חנם, אבל המבקש רק את החבל לבד חייב לשלם. ואמר הגר"א דזהו פירוש הכתוב דמאחר שנמכר הסדין ממילא חגירת החבל ניתן חנם לכנעני (דהיינו לשון סוחר). וסיים הגר"א שכן הוא עם התורה, שמי שמבקש ללמוד את החכמות צריך לשלם תמורתן עם הרבה עמל ויגיעה, אבל השוקד על התורה מלמדים אותו כל החכמות מן השמים בחנם כי כל החכמות כלולות בה. [עייין בקונ' "נפש נקי" לבנו של הג' רי"א חבר, נדפס בסו"ס מגן וצנה, עמ' ה' בדפו"י שהביא פירוש זה].

3. ואפילו הדינים שנקבעו על פי חכמי הטבעיים [כדאיתא בשבת פ"ה וכו'] תורה מסיני הם ו"אין לנו ספק שקבלתינו אמת" [חת"ס יו"ד של"ח], וכמו שכתב שם עוד בתחלת דבריו "הנה בלי ספק כשאמר תורה כי יהי באיש חטא משפט מות והומת וכו' לא תליו וכו' כי קבור תקברנו. והעובר על זה

ויודעים העתידות. ואמנם חכמת הטבע הידועה לחכמי ישראל, אינה החכמה הטבעית אשר התחכם בה היוני וחביריו בדרך החקירה. והראיה על זה ... ומכל מה שכתבנו יתבאר כי העמידה על סודות המציאות אי אפשר מדרך החקירה, ומה שיגזור עליהם השכל האנושי אין לסמוך עליו כי לא יתן האמת כלל בגזירותיו".

[החסיד יעב"ץ בספר אור החיים פרק ג']

"אמר ר' שמואל בר אבא ידע אנא בשבילי דרקיע כשבילי דנהרדעא, וכי שמואל עלה לרקיע, אלא על ידי שהוא יגע בחכמתה של תורה למד מתוכה מה שיש בשחקים" אמר ר' הושעיה כחלל שבין מים התחתונים לרקיע, כך יש חלל בין מים העליונים לרקיע וכו', וכי ר' הושעיה עלה לרקיע, אלא על ידי שהיה יגע בחכמתה של תורה, למד מתוכה כל מה שיש ברקיע".

[מדרש תהלים פרק י"ט]

איתא במדרש [ב"ר כ', ד'], "פילוסוף אחד בקש לידע לכמה הנחש מוליד כיון שראה אותם מתעסקים זה עם זה נטלן ונתנן בחבית והיה מספיק להם מזונות עד שילדו, כיון שעלו זקנים לרומי שאלו את ר"ג א"ל לכמה הנחש מוליד ולא יכול להשיבו, ונתכרכמו פניו, פגע בו ר' יהושע ופניו חלנית א"ל למה פניך חלנית א"ל שאלה אחת נשאלתי ולא יכולתי להשיבו, א"ל מה היא, אמר לכמה הנחש מוליד, א"ל לשבע שנים א"ל מנא לך, א"ל הכלב חיה טמאה ומוליד לחמשים יום ובהמה טמאה יולדת ל"ב חדש וכתוב ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה וכשם שהבהמה ארורה מן החיה שבעה כך נחש ארור מהבהמה שבעה, כמפני רמשא [לפנות ערב] סלק ואמר ליה [להפילוסוף], התחיל מטיח ראשו לכותל, אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד".

וכתב ע"ז הרמב"ן:

"התבונן מן המקרא הזה ר' יהושע כי הנחש מוליד לז' שנים וכו' כי מדרשי הכתוב ורמזיהן מקובלים, ובהם להם סודות עמוקים בתולדות ...".

[בראשית ג', י"ג]

בשום מת, עובר על עשה ול"ת, ע"כ אז נמסר לנו שיעור מיתה, אולי היה אז מסורת מבעלי טבעיים הראשונים אע"פ שנשכח מרופאי זמנינו ועליהם סמכו חז"ל בהרבה ענינים מעניני התורה, כמבואר פר"ע פ"ה, ע"א וסמכו על קרא לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים ... וע"כ כלל הוא לכל המתים שזהו שיעור המקובל בדינו מאז היתה עדת ה' לגוי קדוש וכל הרוחות שבעולם אם ימלאו חפניהם רוח לא יזיונו ממקום תורתנו הקדושה".

[וכיוצא ב, לפעמים גזרה רצונו ית' שחז"ל יעמדו על שרשי המציאות גם מהבדיקה והנסיון, וישיגו ה"אורייתא" מתוך ה"עלמא" ומן המאוחר אל המוקדם, וכדמצינו לדוגמא [סנהדרין ה', ב'], דאמר רב, י"ח חדשים גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר".]

4. ועי' לעיל ריש פרק כ"ג מנכר ר' אברהם אחי הגר"א בענין מה שאמרו ז"ל ששמואל אמר שלא ידע כוכבא דשביט מה הוא.

קִיח ■ חיים באמונתם • ידיעת הטבע והמדע של חכמי ישראל ■

"ושלמה המלך שנתן לו אלקים החכמה והמדע, הכל מן התורה היה לו וממנה למד עד סוף כל התולדות, ואפילו כחות העשבים וסגולתם עד שכתב בהם אפילו ספרי רפואות, וכענין שכתוב ^{אח"ח 1234567} וידבר על העצים מן הארץ אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר... יאמר שהאלקים הוא הנותן דעת, שאין בו שקר, לידע איך קם העולם, ומעשה המזלות, הראש והסוף ואמצעות הזמנים, ואלכסונות הזנבות, ואיך יעשו הזמנים מרוצת השמים, וקביעות הכוכבים לחות הבהמות וחמת החיות, תוקף הרוחות ומחשבות אדם, יחסי האילנות וכחות השרשים. כל דבר מכוסה וכל דבר מגולה ידעתי. כל זה ידע בתורה, והכל מצא בה, בפירושה, בדקדוקה, באותיותיה ובקוציה..." ^{אוצר החכמה}

[רמב"ן בהקדמתו על התורה]

וכתב הרמב"ן עוד: "הודיעו תחלה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם ... עם תולדות הכחות שבתחתונים, כח המחצבים, וכח צמחי האדמה, ונפש התנועה, ונפש המדבר, בכולם נאמר למשה רבינו בריאתם, ומהותם, וכחותם, ומעשיהם, ואפיסת הנפסדים מהם, והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז, וכבר אמרו רבותינו חמישים שערי בינה נבראו בעולם וכולן נמסרו למשה חוץ מא' ... וכל הנמסר למשה ... הכל נכתב בתורה בפירוש או ברמיזה בתיבות או בגימטריאות או בצורת האותיות בכתובות כהלכתו או המשתנות בצורתן, כגון הלפופות והמקומות וזולתן, או בקוצי האותיות ובכתריהן ... וכי מנין יבא אליהוא בן ברכאל ויגלה לישראל חדרי בהמות ולויתן, ומנין יבא יחזקאל ויגלה להם סתרי המרכבה, הה"ד הביאני המלך חזקוני, כלומר שהכל נלמד מהתורה"⁵.

[שם]

5. הנה איתא במדרש [ב"ר ס"א, א'] על אאע"ה שמעצמו למד תורה ונעשו שני כליותיו כשני רבנים, ונמצא שאאע"ה השיג את התורה מתוך הבריאה, וכדרך שאחרי מתן תורה ניתנה האפשרות להשיג חכמת הבריאה מן התורה מכיון שטבע העולם אינה אלא השתלשלות של תורה, כך קודם מתן תורה השיג אאע"ה את התורה מן המאוחר אל המוקדם, דכשהסתכל על העולם ראה בה שורש נקודת קדושת התורה הטמונה בכל פרט שבבריאה.

ויש לצייר ענין זה בדוגמת מצוה אחת שבתורה כגון תפילין, שהרי פשוט שאאע"ה לבש תפילין כהלכתו, ועל כרחק שהשיג ענינה מן הבריאה, וכשנתבונן בדבר, הרי כ' הרמב"ם [פ"ג מהל' תפילין] שמנה הלכות יש במעשה התפילין, כולן הלכה למשה מסיני כו' ואלו הן, שיהיו מרובעות, וכן תפירתן בריבוע, ואלכסונן בריבוע עד שיהיה לן ארבע זוויות שוות. ושיהיה בעור של ראש צורת שי"ן מימין ומשמאל, ושיכרוך הפרשיות במטלית, ושיכרוך אותן בשיער מעל המטלית, ואח"כ מכניסן בבתייהן, ושיהיו תופרין אותן בגידין, ושעושין להן מעבורת מעור החפוי שתכנס בה הרצועה כו' ושיהיו הרצועות שחורות ושיהיה הקשר שלהן קשר ידוע בצורת דל"ת, עכ"ל. ומעתה הגע עצמך כמה היה צריך אאע"ה להתבונן בטבע הבריאה כדי שיוציא ממנה כל אלה ההלכות [וזה מלבד כל הפרטי דינים כגון חק תוכות וחק יריכות וכל המצות מדרבנן שיש בהן וכו' היה בכל התרי"ג מצות ודיני דרבנן עד עירוב תבשיליו].